

zett. Ugyanígy nem volt szükséges külön forrás Hunyadi János és Mátyás tetteivel kapcsolatban, hiszen ezeknek maga is kortársa, illetve szemtanúja volt.

Mindebből megállapítható, hogy Janus – akit egyébként a történelem nem érdekelt különösebben –, az „Annales patriae” elkészítéséhez komoly forrástanulmányokat, anyaggyűjtést végzett, s ezért tudott Frigyes császárral történelmi érvekkel polemizálni és a pápa előtt bemutatni Magyarországot és a Szentszék kapcsolatait. Tanulmányaihoz a könyveket föltehetően a már akkor gyarapodni kezdő királyi könyvtárban találta meg, mert ezt az anyaggyűjtést még római útja előtt kellett végeznie. Janus saját nagy könyvbeszerzései pedig éppen ezen az 1465-i úton történtek csak, addig nagyobb könyvtára nem igen lehetett.

Persze ezt az „anyaggyűjtést” nem úgy kell elképzelnünk, mint valami modern cédulázást. Ismeretes, milyen rendkívüli emlékezőtehetsége volt Janusnak. Ő csak olvasott és amit olvasott, szinte szó szerint megmaradt memóriájában. Az „Annales patriae” pedig nem pusztán alkalmi költemény volt, hanem a Mátyás koráig terjedő magyar történelemnek első, a nyomtatott Budai Krónikát megelőző összefoglalása lehetett.

A források bemutatása után talán megkísérelhetjük megrajzolni a mű szerkezetének halvány körvonalait is. Az első fejezetben a Hun-krónika eseményeiről, Attila tetteiről lehetett szó. A második a magyarság keresztény hitre térítése Szent István által, koronakérdés, védekezés a német befolyás ellen. A harmadik természetesen Szent László, akinek kultuszát már Váradról jól ismerte. (Ez világos a Búcsú Váradtól verséből, bár az csak Szent László kultuszának ismeretét bizonyítja, történetéről semmit sem szól.) Külön fejezet lehetett Endre kereszties hadjárata. A tatárjárásnak nincs nyoma a ránk maradt töredékekben, de ez érthető, mert a pápaságnak nem volt szerepe, az „Annales”-ből viszont aligha maradhatott el. Külön-külön fejezete volt bizonyára az Anjouknak, Zsigmondnak, Hunyadi János tetteinek (beleértve Albert és V. László szerencsétlen sorsát.) A befejezés nem lehetett más, mint Mátyás tetteinek ismertetése, dicsőítése.

Még egy utolsó kérdést szeretnék tisztázni: mikor foglalkozott Janus az „Annales” megírásával? Huszti, különösebb indokolás és időpont meghatározása nélkül, úgy látszik, a 60-as évek második felére gondolt, bár fogalmazása nem egészen világos.²⁶

A magunk részéről az 1462–1465-ös évekre gondolunk. Az első indíték megírására talán éppen a Frigyes császárral a koronáért folytatott alkudozások lehetett. Mindenesetre már alapos történelmi ismeretekkel kellett rendelkeznie Janusnak akkor, amikor 1452/53 táján megírta Frigyeshez írt versét. Hogy a kérdés 1465 körül mennyire foglalkoztatta, mutatja a pápa előtt mondott beszédében az egészen szokatlan, alaposan átgondolt történelmi betét, az amiben az „Annales patriae” vázlatát szeretnénk látni.

Lehet, hogy egész fejtegetésünk túlságosan ingatag alapokra épült. De azt gondoljuk, mindenesetre bizonyítják, hogy az „Annales patriae” nem pusztán későbbi, alaptalan hagyomány, hanem Janusnak valóban volt egy ilyen elkészült, vagy félbenmaradt műve. Ha valóban szándékosan és méltánytalan módon megsemmisítették Bécsben – mint amire Zsámboky céloz –, annak oka föltételezhető német-és császárelenes tendenciája lehetett.

Mégis szeretnénk sorainkat azzal a reménnyel zárni, amit Sambucus így fejez ki: „Utinam quidem Annales eius aliquando Vienna conspecti et lecti prodeant, carceresque perfringant” – „Vajha az egykor Bécsben látott és olvasott évkönyvek előkerülnének és börtönük zárját széttörnék.”

Csapodi Csaba

Juan Luis Vives és Pázmány Péter a nőnevelésről

1492 – annus mirabilis: Kolumbusz felfedezi Amerikát; a katolikus Királyok visszahódítják Granadát, az utolsó spanyol várost, mely a mórok kezén volt; a zsidók és a mórok ellen ekkor hozzák azt a törvényt, mely Spanyolország gazdasági öngyilkosságát jelenti; Roderigo Borját (Borgia) VI. Sándor néven pápává választják; megjelenik Antonio Nebrija és egyben Európa első nyelvtana az „Arte de la

²⁶ HUSZTI József, *Janus Pannonius*. Pécs 1931. 255.

Lengua Castellana"; és ebben az évben születik meg március 6-án Valenciában Juan Luis Vives, az Európa-szerte ismert humanista.

1509-ben Párizsba megy tanulni; 1512-ben Bruges-ben telepszik le. Megismerkedik Erasmusszal, Thomas More-ral. 1517-ben Louvainbe költözik, majd a Collegium Trilingue tanára lesz. A németalföldi ellenreformáció támadásba lendülése idején, 1521–23-ban Angliába megy. Antonio Nebrija halálakor¹ megüresedett alcali egyetem katedráját kínálják fel neki, melyet nem fogad el: családja ellen vizsgálatot indított az Inkvizíció.² 1528-ban visszatér Brugesbe, haláláig – 1540. május 6-ig – marad itt.

Vivest a modern pszichológia megalapítójának tartják.³ A Vives-kutatók (Férmin Caballero, Américo Castro, Adolfo Bonilla y San Martín) szerint 1530 augusztusában Ignacio Loyola meglátogatta őt Bruges-ben.⁴

Juan Luis Vives a korabeli Magyarországon sem volt ismeretlen, pl. Zsámboky János könyvtárban találunk Vives-műveket,⁵ tudunk Patai István prédikátor Vives-fordításáról,⁶ arról, hogy a Rákóczi-könyvtár katalógusa⁷ tartalmaz Vives-művet. Szövegszerű utalásokat, ismeretet eddig csak Szenci Molnár Albertnél és Pázmány Péter munkáiban találunk.

Szenci Molnár Albert Heidelbergben⁸ szerzehetett tudomást Vivesről, hiszen a Melanchton által kidolgozott iskolareform tananyagá tette Vives „Exercitatio”-ját.⁹ Szenci fontos feladatnak tartotta a növelést. A protestantizmus, a puritanizmus elterjedésével, térhódításával egy időben válik Magyarországon e kérdés fontossá. A külföldön „bujdosó” magyar ifjúság rádöbben hazája elmaradottságára, és a tudományok ápolásában látja a fejlődés lehetőségét. Az új eszméket magukkal hozó hazatérők

¹ Antonio Nebrija spanyol humanista: 1441–1522.

² J. L. Vives kikeresztelkedett zsidó családban született: Miguel de la Pinta y Llorente y José Maria de Palacio y Palacio: *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives*; I. in *Proceso contra la memoria y fama de Blanquina March, madre del humanista J. L. V.* Madrid–Barcelona, 1964.

³ Gerhard HOPPE, *Die Psychologie des Juan Luis Vives*. Berlin, 1901. – Foster WATSON, *The father of modern Psychology*. Psychological Review, 1915.

⁴ Ignacio Loyola 1528-ban megy Párizsba tanulni, ahol anyagi gondokkal küzd. Az itt tanuló spanyol diákok szokása volt felkeresni a németalföldi spanyol kolóniákat, hogy pénzt szerezzenek az iskolai évre. I. Loyola is a Montaigu Kollégium hallgatója volt, mint korábban Vives. Találkozásuk idején Vives már híres tudós. Vives hatásának tulajdonítják a Loyola által kidolgozott iskolarendszert. A Vives elképzelte iskolatípus jellemzői: 7 éves kortól 15 éves korig „alapozó” oktatás. Előbb a latint, majd a görögöt kell elsajátítani. Tizenöt éves kortól kezdődik a filozófiai oktatás; a legjobb Arisztotelész „Organon”-ját tanítani. Az ismeretek alapjául a görög–latin klasszikusokat, és egyes kortárs szerzőket javasol. Az eredményes tanulás érdekében minden tanulónak saját módszert kell kidolgoznia. Hasznos a „memoriális tréning”: elalvás előtt még egyszer át kell olvasni az anyagot; hasznos, ha jegyzeteket készítünk; még jobb, ha a kiírtakat témák szerint csoportosítjuk. Ha egyszerűen csak aláhúzzuk a lényegét, akkor is eredményesebben tanulunk.

⁵ GULYÁS Pál, *Számok János könyvtára*. Bp. 1941.

⁶ SZENCI MOLNÁR Albert, „Imádságos könyvecské”-jéhez írott ajánlásban olvasható: „Johannes Ludovicus Vivesnek De officio mariti és az keresztényen asszonyi állatnak tanításáról írott könyveit . . . az melyeket hasznos voltáért sok nyelvekre fordítottanak, magyarol Patai István prédikátor fordította meg, nem tudom ha kinyomtatatta-é avagy sem.” – SZENCI MOLNÁR Albert, *Imádságos könyvecské*. Haydelberga, 1621. Legújabb kiadása: *Szenci Molnár Albert költői művei*. Sajtó alá rendezte: STOLL Béla. RMKT XVII/6. Bp. 1971. 490–493. – RMK I. 514.

⁷ *Rákóczi-könyvtár. I. Rákóczi György és fia, Zsigmond gyűjtötte könyvtár anyaga. A Rákóczi-könyvtár katalógusa*: HARSÁNYI István, *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa*. Bp. 1917. „Colloquia lectora ex colloquiis Ludovici Vivis, scriptis Erasmi Roterodami et Proymnamatum valutrinibus Jacobi Pontani”. Francoforti, 1606.

⁸ FINÁ CZY Ernő, *A renaissancekori nevelés története*. Bp. 1919. – VORMBAUM, *Evangelische Schulordnungen in 16, 17 und 18 Jahrhundert*. 1858–64. 3. t.

⁹ Juan Luis VIVES, *Lingua Latina Exercitatio*. Bruges, 1538. A Széchényi Könyvtárban: Antiqua: 8336.: Johanne Ludovicus VIVES, *Colloquia, sive exercitatio Latinae Linguae*. Noribergae 1582 ?.

látóköre kitágult: az oktatásban a nőket is részeltetni kell. Szenci nyelvűvelő munkája, szótárai, fordításai ezt a célt is szolgálták.

„Imádságos Könyvecské”¹⁰ -hez írt ajánlásában így vall Vivesről: „En ez bölcs Vivesnek, ki ezelőtt száz esztendővel az ötödik Károly császár praeceptor a volt, az elsőbb megnevezett [De officio mariti és Institutione feminae Christianae]¹¹ könyvből egynehány szavait csak deákul írom ide, hogy valaki azt ne fogja reám, hogy asszonyoknak akarok húzelkedni: »Quae vero est dementia existimare ignorantia bonorum quenquam meliorem fieri? Quod si non expedit bona legere, nec audire expedit, nec videre: neque enim sunt ipsae literarum formulae, de quibus est controversia, sed ea sensa quae literis sunt eonclusa et confirmata. Ergo vxor aut filia tua discet, quemadmodum se comet, et pectet, et fucabit, et insolabit capillos, et suffumigabit chirothecas, et acu supparos pinget, et qua pompa incedet, et quibus verbis erit vel ad lasciviam, vel ad superbiam instructa, non autem leget vel audiet, quomodo haec nugamenta contemnat, quomodo ornabit mentem, quomodo placebit Christo? Hujus tu es sententiae homo Christianus, quā nunquam fuisset stolidissimus gentilis? Excludetur igitur mulier ab omni bonarum rerum cognitione, et quo erit imperitior tanto melior credetur. Sunt quidam in eandem torpedinem adducti, ut meliores credant rudes etiam viros, etc. Quod si eruditio pietati obest, oberit et educatio inter doctos, et hac de causa satius erit ruri quam in urbe educari. Atqui ut de foeminis, quemadmodum coeperam, loquar; Ego contra evenire comperi, malas omnis rudes ac ignaras prorsum esse literarum; doctas vero probas, et laudis ac decoris amantissimas. Nec nullam memini vidisse me impudicam, doctam etc.»

A „Discursus de summo bono” című Ziegler-értekezés Vives-idézete nem a fordító Szencitől származik. Molnár Albert híven követte az eredeti szöveget a fordítás során.¹²

Pázmány Péter munkáit olvasva már több Vives-nyomot találunk. A legérdekesebb a prédikációk vizsgálata, melyek szövegét Vivesével egybevetve, úgy tűnik, mintha Pázmány előtt feküdt volna a Vives-szöveg prédikációja írásakor.

Meglepő, hogy idéz Vivesről, mert a jezsuiták számára tiltott szerző¹³ volt. Honnan ismerte Vives műveit, nem állapítható meg pontosan; a Collegium Romanumban tanító spanyol tanáraitól szerezhetett értesülést.¹⁴

Óry Miklós könyvében¹⁵ olvasható: „Sokáig rejtély volt előttem, honnan van az, hogy Pázmány egyes teológiai, főleg egyháztani kérdésekben inkább a löweni és angol irány híve volt, mint a déli római irányé.¹⁶ Erre most némi világosságot derít az a tény, hogy egy évet nem a Collegium Romanumban, hanem az angol kollégiumban töltött. . . . A Collegium Anglicanumban 1594/95-ben három filozófiai repetitor volt: egy-egy a metafizika, fizika, és logika számára, a következő évben azonban már egy teológiai repetitor is szerepel, aki egyben a stúdium prefektus is. Az 1594/95-ös év metafizikai repetitora – Pázmány Péter.” Óry megállapítása fontos, hiszen Vives tanított Louvainben a Collegium Trilingue-ben.¹⁷ Poetikai, retorikai előadásokat tartott, itt írta filozófiai, vallási tárgyú műveinek nagy részét és az első pedagógiai tárgyút: a „De institutione feminae Christianae”-t.¹⁸

¹⁰ Ld. 6. jegyzet

¹¹ Juan Luis VIVES, *De officio mariti*. Bruges, 1528.; *De Institutione feminae Christianae*. Louvain, 1523.

¹² SZENCI MOLNÁR Albert, *Discursus de summo bono*. – Sajtó alá rendezte: VÁSÁRHELYI Judit. Régi Magyar Prózái Emlékek 4. Bp. 1975.

¹³ Antonio ASTRAIN, *Historia de la Compañía de Jesús en la asistencia de España*. Madrid, 1905. II. t. 426. Index librorum prohibitorum. Taurini 1889.

¹⁴ Pázmány spanyol származású tanárai: Juan Azor, Miguel Vázquez de Padilla, Valenciái Gergely. L.: ÓRY M., *Pázmány Péter tanulmányi évei*. Eisenstadt, 1970. 109–111.

¹⁵ ÓRY Miklós, *i. m.* 118.

¹⁶ ÓRY M., *Doctrina Petri Cardinalis Pázmány de notis Ecclesiae Chieri* 1952. 94–96.

¹⁷ VOCHT, Henry de, *History of the Foundation and the rise of the Collegium Trilingue Lovaniense 1517–1550*. Louvain, 1951. 3 t.

¹⁸ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. Louvain, 1523. – A Széchényi könyvtárban: Johannes Ludovicus VIVES, *De officio mariti*. De institutione foeminae Christianae. De ingenuorum adolescentum ac puellam institutionem. Basileae, 1540. Ant.: 5479

Az angol kollégiumban tanító jezsuita tanárok is ismerhették Vives-t, nagy hatással volt az angol pedagógiai gondolkodás kialakulására.¹⁹

Pázmány magyar nyelvű műveiben általában sokkal kevesebbet idéz rendtartásaitól, mint más szerzőktől. „Eredetiségének” vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy Pázmány korában nem számított plágiumnak a más szerzőktől való, utalás nélküli átvétel. Sőt, ez az eljárás a szerzők jártasságát bizonyította. Az nem valószínű, hogy Vives műveiből készült volna szentenciagyűjtemény. (L. Vives-bibliográfia.²⁰)

„A keresztény özvegy-aszszonyok tüköre”, „karácsony octavaja közöt- való vasárnap”-jára írt prédikációt Vives „De institutione feminae Christianae” című műve ihlette. Ennek első része a lányok nevelésével, a második része a „Házasságban élők”-kel, a harmadik az özvegyasszonyok magatartásával foglalkozik. Pázmány összevont hét fejezetet („De luctu viduarum”, „De funere mariti”, „De memoria mariti”, „De contentia honestate viduae”, „Quomodo agendum domi”, „Quomodo foris”, „De secundis nuptiis”).

A „De secundis nuptiis” című fejezet

Vivesnél:

„Sed quibusdam ab autoribus suis conceditur, ut sibi pro arbitrio maritum deligant. Hae viros quaerant eiusmodi, quibus congruum sit viduas copulari: non iuvenes lascivos, lusibundos, imprudentes, indulgentes, qui se nec uxorem nec domum sciunt regere: sed virum mediam aetatem praetergressum, sobrium, seuerum, reverendum, magno usu rerum, cordatum, qui totam domum prudentia sua in officio contineat, qui sapientia sua sic moderetur, et temperet, ut hilaritas quaedam domi sit sobria, ut pareatur sine contumacia, et in opere familia perseveret sine molestia, et pura sint omnia, atque; integra: quoniam illi haec scient placere, cui se nisi approbari omnes pluris facient, quam toti civitati.”²¹

Vivesnél:

„Quo curatius est corpus, hoc animus neglectior. Quo mollius habetur corpus, hoc acrius menti reclutatur: et ut equus delicate pastus sesorem excutit.”²²

Pázmánynál:

„Hanem, egynehány szóval lássuk, mint kel az özvegy-aszszonynak gondolkodni újab házasságául... Mind-az-által, ha valamely özvegy nem akar a Szent Pál tanácsán járni, ám ottan csak arra vigyázzon, hogy attyafiai hire-és akarattyanélkül, magát el ne adgya. És ne mennyen valami játékos, részeges, fajtalan ifjuhoz: hanem józan és igyenes-erkölcsü embermyi maradni, hogy sem éretlen nyalkához menni.”²²

Pázmánynál:

„Mert, a mely özvegy-aszszony tisztaságát akarja őrizni, szükség, hogy testét zabolán hordozza és ostor-alat tarcsa. Az igenjöl- tartott test olyan, mint a délceg ló; mely ha megsanyargatatik, nyakát szakasztja a rajta-ülőnek.”²⁴

Ez a hasonlat Vives egy másik művében, az „Introductio ad veram sapientiam”²⁵-ban található meg. Itt a helyes életre ad útmutatást, maximákban megfogalmazva.

¹⁹ MARK, H. T., *An outline of educational theory*. London, 1912 WOODWARD, *Studies in Education during the age of Renaissance*, Cambridge, 1906.

²⁰ NOREÑA, Carlos G., *Juan Luis Vives*. The Hague, 1970. VÁZQUEZ, M. B., *Introducción, programa y bibliografía para un curso... sobre Vives*, Murcia, 1942.

²¹ VIVES, J. L.: *De institutione feminae Christianae*. Liber III. De luctu viduarum. 575.

²² Pázmány Péter *Összes Munkái* (továbbiakban: PÖM) VI. t. 192–193.

²³ VIVES, J. L., *Introductio ad veram sapientiam*, Bruges. 1524. Széchényi könyvtár: VIVES, J. L.: *Ad veram sapientiam introductio Coloniae*, 1578. 83, 84. maxima

²⁴ PÖM. VI. t. 190.

²⁵ VIVES, J. L., *Introductio ad veram sapientiam*. Coloniae. 1578.

A „Vizkereszt-utáni I. vasárnap I. prédikáció”²⁶ témáját Vives a „De officio mariti” című, a férjek feladatát tárgyaló 13 fejezetből álló munkájában lehet megtalálni.

A „Vizkereszt-utáni II. Vasárnap II. prédikáció”²⁷ a házasságban élő asszonyok életmódjával foglalkozik. Pázmány röviden, egy beszéd keretében tárja hallgatósága elé azokat a kérdéseket, melyeket Vives tizenhárom fejezetben eleméz. A fő gondolat megegyezik: a jó asszonytól négy dolog kívánatik meg:

1. szeresse urát, ez a kútfeje a házasság javainak;
2. tisztaság: házasságrontás nélkül őrizze ura ágyát;
3. engedelmesség: ura szívét tartsa vidáman;
4. viselje gondját a háznak.

A „Pünkösöd-után XXIII. vasárnap I. prédikáció” a „De educatione virginis infantis”-t²⁸ tömöríti. Vives sem önálló, forrásként felhasználja Quintilianus, Szent Jeromos, Maffeo Vegio műveit. Átvételei nem szolgálak, gondolatainak helyességét támasztja alá a nagytekintélyű szerzőkre való hivatkozással.

A nevelés kérdéseit elemezve Pázmány nem közli, honnan veszi át a gondolatot. A gondolati és a szövegegyezéseken keresztül állapítható meg Vives-ismerete. Pázmány valószínűleg Vives tiltott szerző volta miatt nem hivatkozik rá.

Pl. Vivesnél:

„Quocirca D. Hieronymus Laetae filiam instituens, nutricem vetat temulentam, aut lascivam, aut garrulam sumi.”²⁹

„Ubi iam ablactata fuerit, fari atque, ingredi coeperit, lusus omnes sint cum puellis aequalibus praesente aut matre, aut nutrice, aut gravioris aetatis proba foemina: quae lusiones illas, et animi oblectamentum temperet, atque; ad honestatem virtutemque, dirigat. Omnibus masculus sexus absit, nec asuescat viris delectari. Natura enim in illos diutissime amor noster perseverat, cum quibus pueriles horas, oblectationesque traduximus: qui affectus in foemina est pertinacior, nempe ingenio ad voluptates propensione.”³⁰

„Diuus Hieronymus Paulam nobilissimam foeminam ex Scipionum et Gracchorum gente, quae etiam Agamemnonem illum principem Regum in stemmate ostendebat, discere vult lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calathum, rotare fusum, stamina pollice ducere.”³¹

Felmerülhet az a gyanú, hogy ez a rész nem Vives-től származik, hanem Szent Jeromos Laeta asszonyhoz intézett leveléből³² idéz Pázmány. Ha összevetjük a szövegeket, inkább a Vives-től való átvétel mellett döntünk. Az említett részt Vives meríti Szent Jeromostól.

Pázmánynál:

„Szent Jeronimus azt parancsolja az anyáknak, hogy tekéletes-erkölcsű leányt akarnak nevelni, részeges, fajtalan, haragos, nyelves dajkára ne bízzák a gyermeket . . .”³⁰

„Miként a téjtűl elfogják és szállani’s jární kezd a leány: futosson és jádzék magához egyenlő-idős leánygyermekkel, de úgy hogy az anyya vagy más megért aszszony reá vigyázzon. Játzkodozni a férfi-gyermekkel vagy akár-mely kicsiny-korokban-is azokat ölelgetni, csókolni ne engedgyék a szülék, mert a kik társalkodásához kicsiny-korokban szoknak, azok emlékezeti és szeretése alig ha hóltig nem tart.”³²

„Hat esztendőskorban mit kel mivelni a leánynak megírja Szent Jeronimus, mikor azt parancsolja Laeta asszszonynak, hogy leányát, Paulát, ama világbíró Scipiók és Gracchusok maradékát orsó, rokka forgatásra, szövésre, fonásra, reczekötésre, mesterséges varrogatásra tanítsa.”³⁴

²⁶ PÖM. VI. t. 249.: „A fiaknak istenes neveléséről”

²⁷ PÖM VI. t. 307.: „Házasságban-élő asszszonyok tanúsága”

²⁸ VIVES, J. L.: *De institutione feminae Christianae*. Liber I. 201.

²⁹ Uo. 202.

³⁰ PÖM. VII. t. 617.

³¹ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 204–206.

³² PÖM. VII. t. 618.

³³ VIVES, J. L.: „*De institutione feminae Christianae*.” 209.

³⁴ PÖM VII. t. 618.

³⁵ HIERONYMI, *Epistulae*. Ed.: I. Hilberg, Lipsiae, 1912.

Továbbra is nyomon követhető Vives és a Pázmány-prédikáció párhuzama:

„Discet ad haec culinariam, non illam popinariam sordidam immodicorum ciborum, et quae pluribus ministret, quam publici coqui tractant: nec voluptatis nimiae ac gulae: sed sobriam, mundam, temperatam, frugalem, qua parentibus et fratribus cibos parat virgo, marito vero, et liberis nupta . . .

Quae ista est tanta manum sollicitudo, aut tantum culinae fastidium, ut ne interesse quidem, aut spectare sustineant, quod esurus est charissimus, vel parens, vel coniunx, vel etiam filius? Sciunt, quae id agunt, foedari magis manum, si porrigatur a lineo viro, quam si intingantur fuligine: turpis esse conscipi in chorea, quam in culina: vilis, taxillos aut lusoria folia scite tactare, quam cibos: minus decere probam, gustare in commensatione potum ab a lineo viro traditum quam sorbitiunculam viro suo tradendam.”³⁶

„Hieronymi temporibus sanctae omnes foeminae, doctissimae fuerunt. Utinam illis nonnulli aetatis huius senes Theologi eruditione pares essent. Scribit ad Paulam, ad Laetam, ad Eustochium, ad Fabiolam, ad Marcellam, ad Furiam, ad Demetriadem, ad Salvinam, ad Herontiam Hieronymus: ad alias Ambrosius, ad alias Augustinus, ad alias Fulgentius: suspiciendas omnes ingenio, literis, vita.”³⁷

Vives a továbbiakban spanyol és angol példákat említ, melyeket Pázmánynál nem találunk.

Vives elítéli a következő könyveket:

„Tum et de pestiferis libris cuiusmodi sunt in Hispania Amadisus, Tirantus, Tristanus, quarum ineptiarum nullus est finis; quotidie prodeunt novae: Celestina laena nequitiarum parens, carcer amorum. In Gallia Lancilotus a lacu, Pris et Vienna, Punthus et Sydonia, Petrus provincialis et Margalona, Melusina, domina inexorabilis. . . Sunt in vernaculis linguas transfusi, ex latino quidam: velut infacetissime facetae Poggii, Euryalus et Lucretia, centum fabulae Boccattii.”³⁸

„Sőt, hogy nagyobb kedvet találjon mind leánykorában szüleinél, mind házassága-után szerelmes uránál, szükség, hogy a leány tanuljon étkecskéket is főzni. Nem tudom, ha nagyon fogatosb dolog, mellyel magát kedvesbé tehesse az aszszony, mint ha urát betegségében maga kezével főzött gyenge étekkel kínálja. Mocskosb az aszszony-ember keze, mikor más férfiutal szorongattatik, hogy-sem mikor az urának-való főzésben fazék fogástul kormoztatik; értelemb a tánczban vagy koczka-jádzásban a leány uja, hogy-sem az éték abárlásban.”³⁹

„A kereszténységben Szent Jeronimus-idét Paula, Laeta, Eistöchium, Fabiola, Marcella Furia, Demétrias, Salvia, Herontia, és több ur aszszonyok nem-csak tanultak, de olly tudósak voltak, hogy akármely irás-tudó doktorral vetekedhettek, mint azokból a mélységes, bölcsek kérdésekből kitéctik, mellyek fejtegetését Jeronimus-tul kívánták.”⁴⁰

Pázmány a szerelmes históriákon kívül a virágéneket is kárhoztatja:

„Bolondság az aszszony-embernek hadakozó dolgokat olvasni, kárhozat szerelmes históriákat forgatni, mellyekből halálos méregnél, az-az veszedelmes gonoszságnál egyebet nem vehetni. Ah! mely nagy esztelenség az atyáktul és a férjektül, ha virágéneket, szerelmeskedésről, irt könyveket adnak feleségek, leányok kezébe.”⁴¹

³⁶ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 218–219.

³⁷ PÖM. VII. t. 619.

³⁸ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 226–227.

³⁹ PÖM. VII. t. 619–620.

⁴⁰ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 300–303.

⁴¹ PÖM. VII. t. 621.

Pázmány csak a hatszázhuszonnyolcadik oldalon⁴² említi Vives nevét, amikor az ázsiai követek példáját említi: „...senki nem tánczol, ha nem vagy részeg vagy bolond. Azért okosan cselekedtek az asiai követek, kik látván, hogy a spanyolok tánczba kerekedtek, megjíjedtek és elfutottak, azt állítván, hogy a tánczolóknak megbolondultak.”

Vivesnél így található: „Nemo inquit saltat sobrius, nisi forte in sanit, neque; . . . Audisse meminisse me quosdam procul in nostrum orbem ab extrema illa Asia deductos, quum saltantes vidissent mulieres, territis fugisse, quod illas dicerent novo et inusitato sibi furoris genere concitari.”⁴³

Pázmány a „Csepregi szegényvallás” című vitairatában is utal Vivesre. A protestánsok – sajnos elvezett – vitairatukban hivatkoznak Vivesre, és Pázmány kiigazítja őket: „Vives, a kit említek, csak annak akarja okát adni, miért nem írják az Credónak ágazati-közé az léleknek halhatatlanságát? És okul azt adgya, mert ez oly nyilvánvaló, hogy emberi tudománnyal-is végére mehetünk.”⁴⁴ Nem állapítható meg pontosan, melyik művet emlegetik. A legvalószínűbb, hogy az „Introductio ad verum sapientiam”-ról van szó. A másik lehetséges mű a „De anima et vita”,⁴⁵ mely Vives filozófiai nézeteinek összefoglalása. Emiatt az írása miatt tartják Vives-t a modern „pszichológia atyjának”.⁴⁶

A „Kalauz” ötödik könyvéhez írt „appendix”-ben, a hétszázhuszonnyolcadik oldalon olvasható: „Magamtul semmit nem mondok; hanem ezek lajstromban jegyzet emberek nyomdokait követem. Először megolvastam a Mohomet Alcoránnyát, melyet Theodorus Bibliander, Libro de Mohometis, in tres tomos digesto, kibocsátott . . . Végezetre azokat-is megtekintettem, kik a török vallás hamisságául írást hadtak: úgy-mint Ludovicus Vives, Censura de Mohomete et Alcorano . . .” Pontosan megállapítható, melyik művet említi Pázmány. Bruges-ben, 1543-ban jelent meg a „De veritate fidei Christianae”⁴⁷ című, öt könyvből álló írás. Az első a „Qui est de homine et Deo, sive de fundamentis totius pietatis” (17 fejezet); a „Liber secundus, qui est de Iesu Christo” (24); a „Liber tertius, qui est contra Iudaeos” (12). A negyedik könyv a „Contra sectam Mahumetis” (18 fejezet); és végül az ötödik könyv a „De praesentia fidei Christianae” (10).

Pázmány csak a negyedik könyvre utal, de ez nem zárja ki, hogy ismerte a teljes művet. Az említett rész párbeszédese formában íródott. A dialógusok „christiani” és „alfaqui” között zajlanak. (Alfaqui muzulmán törvénytudót jelent.) A vita során a keresztény meggyőzi a muzulmán a keresztény hit egyedül üdvözítő voltáról, közben megismerjük az „Alcorán” történetét, a muzulmánok életét, törvényeiket.

Juan Luis Vives műveinek ismerete nem korlátozódik a régi magyar szerzőkre. Hatásával, gondolataival még a XVIII. században is találkozunk, melyeknek kutatása a jövő feladata.

Kakucska Mária

Magyar humanista költők emlékezete XVIII. századi prédikációs irodalmunkban

I.

Janus Pannonius és általában a humanista latin nyelvű magyar költészet hagyományozódásának az eddigi vizsgálatok szerint különösen kedvezőtlen korszaka volt a XVIII. század. Bán Imre megállapítása szerint: „Janus Pannonius utóéletének barokk kori szakasza távolról sem olyan gazdag, mint a humanista szellemű reneszánszé volt: a költő hírneve, tekintélye hanyatlak, említései ritkulnak. A barokk

⁴² Uo. 628.

⁴³ VIVES, J. L., *De institutione feminae Christianae*. 316–317.

⁴⁴ PÖM. V. t.: *Csepregi szegényvallás*. 204.

⁴⁵ VIVES, J. L., *De anima et vita*. Bruges, 1538. – A Széchényi Könyvtár: VIVES, J. L., *De anima et vita libri tres*. Basileae, 1538. Ant.: 4565

⁴⁶ L. 3. jegyzet

⁴⁷ A Széchényi Könyvtár: VIVES, J. L.: *De veritate fidei Christianae libri quinque*. Basileae, 1543. Ant.: 488